

18. Abrahams R. D. The literary use of proverbs / R.D. Abrahams, B. A. Babcock // Wise words: Essays on the proverb / ed. by W. Mieder. – N.Y. : Garland. – 1994. – P. 415–438.
19. Albing W. Proverbs and Social Control / W. Albing // Sociologic and Social Research. – 1931. – No. 15. – P. 527–535.
20. Carnes P. The Fable and the Proverb. Intertexts and Reception / P. Carnes // Wise words: Essays on the proverb / ed. by W. Mieder. – N.Y. : Garland. – 1994. – P. 467–493.
21. Caro de F.A. Riddles and Proverbs / F. A. de Caro // Folk Groups and Folklore Genres. An introduction / ed. by Elliot Oring. – Logan: Utah State University Press. – 1986. – P. 175–197.
22. Crystal D. The English Language / David Crystal. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 499 p.
23. Deppermann A. Bericht über die AG 9 «Bedeutungskonstitution» auf der 22. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft (DGfS) in Marburg (1-3 März 2000) [Електронний ресурс] / A. Deppermann // Gesprächsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion (ISSN 1617-1837). – 2000. – Ausgabe 1. – S. 62–66. – Режим доступу : <http://www.gespraechsforschung-ozs.de/fileadmin/dateien/heft2000/tb-dgfs2000-ag9.pdf>.
24. Lau K. J. What Goes Around Comes Around: The Circulation of Proverbs in Contemporary Life / K. J. Lau // What Goes Around Comes Around: The Circulation of Proverbs in Contemporary Life: Essays in honor of Wolfgang Mieder / K. J. Lau, P. Tokofsky, S. D. Winick. – Logan : Utah State University Press, 2004. – P. 1–19.
25. Simpson J. A Dictionary of English Folklore / J. Simpson, S. Roud. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 411 p.
26. Taylor A. The Wisdom of Many and the Wit of One [Електронний ресурс] / A. Taylor // DE PROVERBIO: an Electronic Journal of International Proverb Studies. – Tasmania: University of Tasmania, 1996. – Vol. 2, No. 1. – Режим доступу : <http://www.deproverbio.com/display.php?a=3&r=28>.

УДК 811.161.2'373

О. Т. Тимчук, М. В. Брода,*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич*

ВИКОРИСТАННЯ СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНОГО ПРИЙОМУ СЛОВЕСНОЇ ГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ВИРАЗНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті на матеріалі української мови розглядаються деякі аспекти каламбурного осмислення та обігравання різних типів семантико-структурних відношень фонетичного та лексичного мовних рівнів, а також їх використання з метою підвищення виразності художнього тексту.

Ключові слова: гра слів, каламбур, омонімія, полісемія, паронімічна атракція.

В статье на материале украинского языка рассматриваются некоторые аспекты каламбурного переосмысления разных типов семантико-структурных отношений фонетического и лексического уровней языка, а также их использование с целью повышения выразительности художественного текста.

Ключевые слова: игра слов, каламбур, омонимия, полисемия, паронимическая атракция.

The article deals with some aspects of punning interpretation of diverse types of semantic-and-structural units of phonetical and lexical levels of the Ukrainian language. Their role in increasing expressive abilities of fiction texts is also being investigated in the article.

Key words: play on words, pun, homonymy, polysemy, paronymy.

У науковій літературі комплекс явищ, що іменуються в нашій статті словесною грою, звичайно розглядається не в цілому – як єдине поняття з кількома різновидами, а розрізнено, диференційовано. Сам термін «словесна гра» і його еквіваленти «гра слів», «гра словами» функціонує в мовознавстві та літературознавчій стилістиці переважно як абсолютний синонім терміна «каламбур», тобто в значенні такого обігравання одно- і співзвучних слів, яке приводить до створення сатиричного або гумористичного, ефекту [див., наприклад: 14, с. 6–14 (з оглядом літератури)]. Пор. подання статей «гра слів» і «каламбур» в УЛЕ: «Гра слів – дотепний жарт, побудований на вживанні різних за значенням слів однакового звучання» [13, I, с. 473]; «Каламбур – переважно комічне переосмислення слів і виразів на основі їх багатозначності (омонімії, антонімії, синонімії) або співзвучності» [13, II, с. 376]. Обігравання ж слів з метою створення стилістичного та семантико-стилістичного ефектів іншого (не комічного) характеру розглядається в літературі найчастіше ізольовано від каламбуру й іменуються по-різному (залежно від конкретного вияву явищ): звуковими повторами, звуковою метафорою, поетичною етимологією, паронімічною атракцією та паронимазією і т. ін. Дослідниця цих явищ на українському матеріалі Н. Дашченко, ставлячи знак рівності між термінами «звуковий повтор» і «паронімічна атракція», пише: «Серед різноманітних способів такої організації поетичного тексту найпоширенішим виступає звуковий повтор.... Змішаний звуковий повтор семантизується в поетичному тексті як okazionalna морфема, що стає важливою одиницею переосмислення та асоціювання різних сем. Фонетична подібність починає усвідомлюватися як смисловий зв'язок, що сприяє виразності, експресивності, зв'язності інформації, зосередженої у внутрішній формі слова. Процес поетичної семантизації слів, які об'єднуються на основі глибокої і переважно випадкової звукової подібності, розглядається як явище паронімічної атракції» [2, с. 1].

Видається, однак, найбільш адекватним і тому доцільним розглядати поняття гри слів як родове щодо цілої низки видових явищ, перерахованих вище та деяких не названих, – явищ, що об'єднуються між собою особливим значенням звукової і взагалі формальної сторони мовних одиниць і спеціальною заданістю використання таких їхніх особливостей. **Метою** нашої розвідки є простеження таких механізмів реалізації цих явищ у мові художнього тексту, які приводять до посилення експресивної складової висловлення.

Поняття гри слів не слід ототожнювати з поняттям «мовної гри». Останнє є значно ширшим за обсягом і охоплює найрізноманітніші випадки експериментування з формальною стороною мовлення (від фонетичної деформації слова до різних видів тропів, мовних алогізмів і парадоксів). Розширенням до поняття мовної гри є, наприклад, розуміння каламбуру в збірці українських прислів'їв, приказок і т. ін. [9, с. 351–379], де під нього підводяться такі випадки, як: «Або дощ, або сніг, або буде, або ні», «Буває порою, що вода тече горою», «В нашого старости три радості: корова здохла, хата згоріла та жінка вмерла», «Здрастуйте, я ваша дядина!», «На городі бузина, а в Києві дядько», «Андрій Кузьмі рідний Федір», «йй кажи – овес, а вона каже – гречка», «А що ваші роблять? – Пообідали та хліб їдять!» і под. Так само надто розширеним пропонується розуміння каламбуру у фразеології [12, с. 124–129], куди поряд з випадками на зразок *ляцями годувати* кого-небудь «бити, ляскати», *дати дуба* «померти» (пор. *задубіти* і под.) зараховуються й такі випадки алогізмів, оксю-

моронів та деяких інших стилістичних явищ, як-от: *як рак свисне* «ніколи», *на вербі груші*, *біла ворона* «про того, хто виділяється серед інших чимось незвичайним» та ін.

Крім того, за ознакою наявності або відсутності стилістичної заданості словесна гра – як спеціально побудований мовний засіб – протиставляється явищу «народної етимології», яке хоч і ґрунтується, як і гра слів, на семантичному зближенні мовних одиниць, між якими реально існує тільки випадковий повний або частковий збіг у формі, але це зближення має не усвідомлюваний самим мовцем, спонтанний характер. Проте між цими двома мовними явищами існує й певна дотичність. По-перше, в мові художньої літератури досить поширеним є стилістичний прийом, коли певний випадок хибного осмислення слова в мовленні персонажа автор використовує як гру слів, наприклад: «Свейські вояки... енерали їхні... зайшли до Божого дому, нехристи... *лютерани... люті тирані...*» (Ю. Хорунжий). Нерідко в таких випадках фігурує міжмовна омонімія або паронімія. Так, одна з гуморесок Модеста Левицького «У суді» (1910 р.), епіграфом до якої поставлено уривок з промови в Державній думі Росії відомого чорносотенця Шульгіна «Во всех судебных установлениях Малороссии все прекрасно понимает друг друга: об украинских переводчиках никогда никто не слыхал» і яка спростовує таку міжмовну «гармонію», майже повністю побудована на обіграванні одно- або близькозвучності певних українських і російських слів, коли ні свідок-українець, ні суддя-росіянин не розуміють один одного: «[Дід:] Люде сказали, що *на весіллі* були. [Слідуватель:] *Навеселе* были? Пьяные?»; «[Слідуватель:] Когда?.. На той *неделе*? [Дід:] Ні, не в *неділю* – у *середу*...»; «[Дід:]... почув я, що собаки брешуть дуже. [Слідуватель:] То есть – как это «брешут»? *Лають*, значит? [Дід:] Кого ж вони *лають*? Хіба собака може лаяти» і т. ін. Або такий, наприклад, діалог із славнозвісної комедії М. Старицького «За двома зайцями»: «[Проня (аж руками сплеснула):] Так і знала! Що це ви, до нас у гості? [Секлита (знов випива чарку):] Як бачиш, небого! [Проня:] У нас сьогодні не *прийомний* день. [Секлита:] О? Що ж там скоїлось? У мене дуже *приємний*: усі яблука спродала! [Проня:] Необразованість! Не розумієте: у нас сьогодні *прийому* нема! [Секлита:] Якого *прийому*? Хіба нам в некрути кого оддавать? [Проня:] З вами говорити – гороху наїстись!». У дослідженнях та оглядових курсах з української стилістики серед таких випадків звичайно наводяться уривки з мовлення відомого персонажа трилогії О. Гончара «Прапороносці» Хоми Хаєцького, коли він помилково сприймає слова з інших мов за аналогією до зовні подібних слів української мови [11, с. 84]: «Старик-француз затряс до Хоми бороною, схвилювано забелькотів: – *Же ву... Же ву... – Живу*, кажеш? – Хаєцький приязно хлопнув його по плечі. – Живи на здоров'я, го-го-го!.. Та більше не попадайся людоловам в лабети!...»; «– Францішку! А ти чого мовчиш? Ти – за?» – *Айно!* Айно! – підхопила в один голос решта селян. – Чуєте, всі кажуть: *файно!* – резюмував Хома...»; «– Бачиш, Йоно, *Померанію*? – Де? – Йона довірливо заглядає в карту. – Ось вона кругом. Де фашизм, там йому і *помирания*».

По-друге, у випадках гри слів виділяються явища: а) «поетичної етимології» (термін Г. Винокура і Р. Якобсона) та б) жартівливої (іронічної, глузливої, сатиричної) «етимологізації». Наприклад:

а) «Жінки *родили*, як *Родени* (Л. Костенко); «*Ромен* хіба не родич *Рима*?» (збірка поезій Д. Білоуса), пор. італійську назву «Вічного міста» Roma; «Дід *Маковій* / сіяв радості *мак*; У діда *Маковія* / ім'я – з *маку* / і хата – стара *маківка* / обпалена сонцем» (О. Чубачівна); «...Між іншим, чом ми так любимо бабине літо? Я думаю – не тому, що ми бабники....А от Латвія нібито ріка і тихенько струмкує, це тому, що *Латвія* нагадує *латаття*, а біля латаття вода якось завжди струмкує» (М. Хвильовий). «Етимологізація» власних, особливо географічних, назв є взагалі досить поширеним семантико-стилістичним явищем, наприклад: «...село було *Турбаї*, тої *турбаїї*, *турботи* й *турбанини* повне пекло, от і були ті люди *турбаї* справжні...» (Ю. Яновський). На «розшифруванні» етимології місцевих назв побудована вищеназвана збірка віршів Д. Білоуса. Визнаним майстром використання поезики власних назв є Л. Костенко. Як відзначають дослідники мови її творів, «надзвичайна увага поетеси до власних назв і багатство її ономастичних знахідок видаються невичерпними» [6, с. 70]. У відомому уривку з поеми «Берестечко», коли в уяві Богдана Хмельницького постає панорама всієї України, авторка подає численні й різноманітні топоніми країни, групуючи їх за внутрішньою формою так, як вони нібито сприймаються гетьманом: «Поля й поля. *Півонія* і *півень*. / *Дрімайлівка*, *Нехайівка*, *Сватки*. / А де ж мої *Немиринці* і *Гівань*, / Велике *Дрюкове*, *Драчі*, *Шабельники*?! / Мій *Лютіж*...» (групування населених пунктів, з одного боку, ніби за ознакою соціальної пасивності, а з другого, – за ознакою протесту, вільнолюбства і навіть войовничості їх жителів); «Он *Димер* – все *димарики* й *домарики*. / Сховалися, либонь, під хвартухи / *Мар'янікам*, *Мотронівкам*, *Варварівкам* і *Іваньки*, *Андруші* і *Явухи*» (населені пункти з надто вже «домашніми», мирними жителями, пасивними чоловіками). Н. Мудрова, описуючи комплекс лінгвістичних механізмів онімної гри, зазначає: «Як різновид мовної гри онімна гра є формою лінгвокреативного мислення, яке ґрунтується на здатності мовців до актуалізації та руйнування» так званого «ономастичного стереотипу» створення, сприйняття та вживання власних назв. ... оніми, що створюються за допомогою контамінації, народної етимології та каламбуру є найбільш стилістично «навантаженими» [7, с. 16]. До «поетичної» етимології прилягає явище «рекламної» етимології, як можна було б назвати численні тепер випадки обігравання слів, зокрема назв товарів, у мові реклами, наприклад: «*Літо* – від *літати*» (з реклами велосипедів: на фотографії – чоловік на велосипеді, що ніби злітає в повітря);

б) «*Пристойний*: де *приставиш* – стояти» [9, с. 360]; «[Дудар:] *Середнячок*? [Книш:] Хто, своєю? А що. Має худобу – кішку та собаку, а сам *посередині*...» (І. Микитенко); «[Малоштан:] А... товаришу, ви справді з заводу? *Чистий* луботарій? [Дудар:] Га? *Не дуже чистий*. Не встиг як слід помитися, просто з заводу» (І. Микитенко). У пародійних обіграваннях імен відомих осіб, назв популярних творів і т. ін.: «*Хамлет*, король *дамський*» («драма» Ю. Тарнавського), пор. назву трагедії В. Шекспіра «Гамлет, принц Датський».

Аналізований комплекс семантико-стилістичних явищ іменується в ряді праць, у тому числі і в нашій статті, грою слів, незважаючи на те, що ці явища можуть спиратися на обігравання не тільки слів або їхніх окремих лексичних значень чи відтінків значень, а й одиниць та їхніх функцій інших мовних рівнів – звуків та звукосполучень, морфем і взагалі структурних елементів слова, морфологічних граматичних і лексико-граматичних категорій, формально тотожних, але синтаксично неоднозначних членів речення, порядку слів у реченні та словосполученні, подання фразеологічно зв'язаного словосполучення як синтаксично вільного, зіставлення в межах одного контексту або ситуації спілкування синтаксично вільного і фразеологічне зв'язаного сполучень слів тощо. Найдокладніше це явище висвітлене на фонетичному (звукові повтори, алітерації, асонанси і т. ін.) та лексичному рівнях.

Так, у розділі «Поетична гра звуком» свого посібника «Фоніка» І. Качуровський виділяє скоромовки-язиколамки, звукові анафори (наприклад, з народної побрехеньки, де кожне слово починається зі звука п: «Павло Петрович пішов по птицю, піймав птицю-перепелицю, поніс продавати, просив полтину, получив половину...»), рими-луни (наприклад, у М. Кузьменка: «Раз я в волості судився / З нашим сільським адвокатом. / Катом, катом, катом, катом... / З нашим сільським адвокатом. / Нас судили судді, вбрані / В сукні й чоботи сап'янні. / П'яні, п'яні, п'яні, п'яні... / В сукні й чоботи сап'янні...»), ономотопео, буриме, акростиhi, паліндроми, анаграми, метаграми (наприклад, імена чотирьох куркулів у романі М. Йогансена: *Ковб*,

Словб, Довб і Щовб) та деякі інші стилістичні засоби, серед них і каламбур [3, с. 151–161]. У літературознавстві існує поняття каламбурної рими, наприклад: «Благодареники за вареники» – з народної творчості [13, II, с. 376–377]. Скоромовки, тобто жартівливо творені вислови з набором подібних за звучанням слів, що їх при швидкому темпі мовлення важко вимовляти, та повтори слів з подібними або тотожними звукосполученнями – це різновиди словесної гри на фонетичному рівні, які найбільшою мірою наближаються до одного з найпоширеніших виявів цього явища в лексичі – паронімічної атракції. За визначенням сучасних українських мовознавців Т. Космеди та О. Халіман «фонетичний і структурний обрис антропоніма в скоромовках є асоціативним регулятором пошуку співзвучного «корелята», який визначає його конотативне наповнення, однак цей пошук виявляє й тенденцію до використання антропоніма як національно-культурного концепту» [4, с. 69]. Наприклад, зразки скоромовок з народної творчості: «Прийшов Прокіп – кипить окріп, пішов Прокіп – кипить окріп. Як при Прокопові кипить окріп, так і без Прокопа кипить окріп»; «Варка варила вареники, Василь варив вареники, Варка Василя вареником, Василь Варку вареником!» і т. ін. [9, с. 349–351]. Зразки алітераційного звукопису в поетичній мові: «Крякають круки про кризи і крах – / Фе! Нецікаво, панове!» (М. Рильський); «Нарвані квіти мої у Нірвані» (Л. Костенко).

Традиційно ж явище гри слів, переважно ототожнюючись, як уже було сказано, з каламбуром, описується на рівні лексико-семантичних категорій, зачіпаючи (у випадку міжчастиномовних омоформ) рівень морфології та (у випадку неомногослівних омофонів) рівень ситаксису. Найперше в ролі чинника каламбурних обігравань слів стали відзначати роль омонімів. Л. А. Булаховський з цього приводу зауважував: «Можлива неясність фразного змісту, залежна від властивих мові усталених у ній омонімів,... може знайти своє спеціальне застосування в грі словами, дотепних навмисно організованих непорозуміннях, легке розплутання яких дає своєрідну насолоду» [1, с. 432–433]. У першому з академічних описів української літературної мови виділено окремих підрозділ «Стилістичне використання омонімів» [5, с. 58–59], у якому, зокрема, сказано: «Омонімія в лексичі іноді використовується в спеціальних завданнях. На ній часом ґрунтується так звана гра словами (каламбур)». Але серед прикладів омонімії тут подано, по-перше, приклад багатозначності: *серце* – як частина тіла і в значенні «гнів, сердитість», по-друге, тільки випадки не власне лексичних омонімів, а омоформ: *діти* (інфінітив дієслова) і *діти* (іменник) та ін. У курсі стилістики української мови до омонімії в ряді випадків зараховано безсумнівні приклади полісемії слова: *довести* – призвести і переконати, *зірка* – небесне світило і знаменитя особа, *давати* (відкупного) і потиличника). Говорячи про теоретичну інтерпретацію ролі омонімів як засобу словесної гри, очевидно, не можна беззастережно погодитися з двома із тих положень, що наводяться в згаданих працях. Це, по-перше, твердження про те, що «введення омонімів у контекст каламбурного характеру вимагає, щоб розрив між значеннями слів-омонімів був не дуже глибоким, бо інакше можливості використання омонімів з метою гри словами будуть обмеженими» і що «важче уявити собі контекст, в якому було б знайдено точки семантичного зіткнення слова *кран* (водопровідний) і *кран* (підйомний) або *ключ* (дверний) і *ключ* (джерело), оскільки їх значення нічого спільного або протилежного не мають» [11, с. 108]. По-друге, це твердження, що «найпродуктивнішими щодо створення каламбурів є омоніми, які виникли внаслідок розвитку мови, внутрішньомовного семантичного перерозподілу» [11, с. 108], «зі стилістичною метою частіше використовуються омоніми, що виникли на рідному ґрунті внаслідок розпаду семантичної єдності. Тут велику роль відіграє можливість семантичного зіставлення чи протиставлення» [8, с. 50]. У цих же працях для ілюстрування названих положень наводяться й такі приклади, що базуються на суто випадковому поєднанні однозвучних мовних одиниць з різними значеннями, що семантично не тільки не мають, але й ніколи не мали між собою нічого спільного: «...Звуть її тут просто *Кана*, / Самогон у баби *капа*»; «*Це глина* чи *цеглина*?». У самій мові для творення успішного каламбурного ефекту немає значення, чи слова-омоніми розвинулися з одного кореня, чи мають різну етимологію. Так само не можна провести відмінності в природі словесної гри на матеріалі омографів залежно від того, відчуються чи не відчуються вони семантично пов'язаними між собою, наприклад: «*Образи, образи, образи*» (С. Крижанівський); «*У вас права, ми ж – охоронці права*» (Л. Костенко); «*І в землянку увійде її сивий не від, муки, а від, муки тато*» (М. Стельмах); «*А я дививсь. Попасти під замок / У замок до страхотної потвори / Я не боявся*» (Д. Павличко).

Лексична багатозначність слова як основа для творення словесної гри менше привертає до себе увагу, наприклад: «...Адам і Єва тинялися в пустелі. *Блудили, блудили* і двох дітей – Каїна і Авеля – народили» (О. Ковінька) [11, с. 134–137]. Проте роль полісемії в цій ділянці семантико-стилістичних засобів мови значно потужніша, ніж роль омонімів, оскільки слів-омонімів у мові набагато менше, ніж значень полісемічних слів.

Ще частіше використовуються як засіб словесної гри пароніми (якщо розуміти під паронімами не тільки однокореневі слова з подібністю в морфемному і, відповідно, в звуковому складі, а взагалі співзвучні слова). Пароніми, «як і омоніми й омофони, вживаються з метою створення каламбурів. Проте паронімія для каламбурів виявляється набагато придатнішою, оскільки приблизно однакове звучання, а не точний звуковий збіг легше надається до потрібних семантичних зіставлень. З метою створення каламбуру використовується надзвичайно різноманітне коло часткових звукових збігів слів та їх частин» [11, с. 111]. Явище стилістичного використання паронімів називається паронімазією або паронімічна атракція. Воно полягає як просто в експериментуванні, «грі» з мовною формою шляхом поєднання в межах одного контексту формально подібних, але семантично випадкових слів (наприклад: «*Чехія чеше, а Латвія латвить* / а *Литва* за *литку* хапає». – В. Цибулько), так і в складніших семантико-стилістичних побудовах зіставлення або протиставлення таких слів. Наприклад, у мові поезії: «О слів жорстока і солодка влада! / Не опечись на їхньому вогні... / Такі ж близькі звучанням: «*рада*» й «*зрада*»! / Які ж провалля поміж них страшні!» (Б. Олійник).

Особливо продуктивним семантико-стилістичним засобом організації мовлення використання паронімів (у ширшому розумінні) виявляється в поезії ХХ століття, насамперед його другої половини. Дослідники цього явища в російському та українському мовознавстві стали вживати на його позначення термін «паронімічна атракція». Відзначається, що «у сучасній поезії поширення явища паронімічної атракції відбувається внаслідок загальної тенденції до оновлення традиційної звукової організації поетичного тексту» [24, с. 4]. Характеризуючи таку активізацію цього семантико-стилістичного явища, говорять навіть про «паронімічний вибух»: «Однією з найбільш характерних ознак мовотворчості шістдесятників, що значно вирізняє їх з-поміж інших, є активне освоєння ними паронімічних можливостей української мови. Звичайно, не можна вважати, що звуко-смысловий аспект поезії не привертав уваги їх попередників. Однак те масове і цілеспрямоване поєднання в межах контексту близькозвучних слів, яке спостерігаємо у творчості І. Драча, Б. Олійника, Л. Костенка, М. Вінграновського, В. Стуса, В. Симоненка, І. Калинця та ін., можна визначити як своєрідний «паронімічний вибух». Починаючи з 60-х рр. ХХ ст., паронімія як стилістичне явище стає однією з визначальних характеристик поетичної мови, принципом смислової організації тексту» [10, с. 177–178].

Таким чином, найповніше виявляючись у мові художньої літератури, особливо поезії, та народної творчості, словесна гра належить до яскравих зображально-виражальних явищ мови. Це явище включає в себе як родове ряд вужчих за діа-

пазоном стилістичних засобів, серед яких найчастіше виступають різноманітні звукові повтори (у фонетиці) та каламбур – різновид гри слів, що полягає у створенні комічного ефекту (серед одиниць тих мовних рівнів, що мають як план вираження, так і план змісту). У свою чергу, гра слів виступає як один з видових різновидів щодо ширшого поняття – мовної гри. Перспективи подальших досліджень полягають у продовженні розвитку теорії гри слів на матеріалі різних мовних рівнів і на основі різних типів семантико-структурних відношень у мові.

Література:

1. Булахівський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Леонід Арсенович Булахівський // Булахівський Л. А. Вибрані праці : В п'яти томах. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 1. – С. 321–470.
2. Дашенко Н. Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60-80 рр. XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н. Л. Дашенко. – К., 1996. – 20 с.
3. Качуровський І. Фоніка / І. Качуровський. – К. : Либідь, 1997. – 168 с.
4. Космеда Т. А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігра (теоретичне осмислення дискурсивної практики) / Т. А. Космеда, О. В. Халіман. – Дрогобич : Коло, 2013. – 228 с.
5. Курс сучасної української літературної мови : В двох томах. / [за ред. Л. А. Булахівського]. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. 1. – 520 с.
6. Мельник М. Р. Ономастика віршів Ліни Костенко : «Сад нетанучих скульптур» / М. Р. Мельник // Проблеми слов'янської ономастики. – Ужгород, 1999. – С. 67–73.
7. Мудрова Н. В. Мовна гра як засіб поетики власних назв : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н. В. Мудрова. – Донецьк, 2008. – 18 с.
8. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : [підручник] / Олександр Данилович Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.
9. Прислів'я та приказки : Взаємини між людьми / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с.
10. Пустовіт Л. Мова поезії 50 – 80-х років / Л. Пустовіт, Г. Сютя // Українська мова / [за ред. С. Н. Єрмоленко]. – Ополе, 1999. – С. 169–183.
11. Сучасна українська літературна мова : Стилістика : [підручник] – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
12. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Х. : Основа, 1990. – 168 с.
13. Українська літературна енциклопедія : В п'яти томах. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. – Т. 1-3, 1988–1995.
14. Щербина А. А. Сущность и искусство словесной остроты (каламбур) / Артур Александрович Щербина. – М. : Искусство, 1968. – 192 с.

УДК 811.111'37 (045)

І. П. Трутяк,

Національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ЧАСТОТА ВЖИВАННЯ ДІСПРИКМЕТНИКІВ ТЕПЕРІШНЬОГО ТА МИНУЛОГО ЧАСУ В ЗАПЕРЕЧНИХ ВИСЛОВЛЮВАННЯХ В АНГЛОМОВНІЙ БІБЛІЇ КОРОЛЯ ЯКОВА

У статті за використання кількісних методів аналізу виявлено, що в тексті англomовної Біблії короля Якова (1611р.) в заперечних висловлюваннях дієприкметники минулого часу вживаються удвічі частіше, ніж дієприкметники теперішнього часу.

Ключові слова: заперечне висловлювання, завершена дія, дієприкметник.

В данной статье при использовании количественных методов анализа установлено, что в тексте англоязычной Библии короля Якова (1611г.) в сфере действия отрицания причастия прошедшего времени встречаются в два раза чаще, чем причастия настоящего времени.

Ключевые слова: сфера действия отрицания, причастие.

According to the results of quantitative analyses, applied in the investigation, the conclusion is drawn that in King James Bible in the scope of negation instances of Participle II are twice more frequent than instances of Participle I.

Key words: scope of negation, perfect aspect, Participle I, Participle II.

Мовна система не є закритою, в ній старі елементи безперервно замінюються новими, при цьому в співвідношенні засобів вираження основних граматичних категорій зберігається баланс, пропорційність, що забезпечується реально існуючими прихватами міжкатегоріальними взаємозв'язками, вивчення яких не втрачає **актуальності**.

Наші попередні розвідки були спрямовані на виявлення зв'язку категорії заперечення з іншими граматичними категоріями, задля чого виокремлювалися слова, що найчастіше потрапляли у заперечні висловлювання, й виявлялися їх спільні компоненти. Під заперечним висловлюванням розуміємо «висловлювання, в якому спростовується реальний зв'язок між його елементами» [2, с. 303]. У працях Г. Г. Почепцова знаходимо аналогічне визначення заперечного «елементарного речення», яке, вочевидь, відповідає англійському терміну «clause». «Заперечним є лише речення із запереченням предикації, в якому заперечення локалізується у фінітній частині присудку і називається загальним. Часткове заперечення може стосуватися будь-якого члена речення, окрім присудку» [1, с. 324]. Проте, у мовленні різниця між загальним та частковим запереченням виявляється формальною, тобто «багато речень із частковим запереченням за своїм змістом еквівалентні реченням із загальним запереченням» [1, с. 325]. Отже, у даному дослідженні під частотою вживання лексичних одиниць у заперечному висловлюванні розуміємо частоту їх уживання в сфері дії заперечення. Сферою дії заперечення в граматиці англійської мови прийнято вважати «множину слів, що знаходяться у відтині тексту правобіч від заперечного оператора not/но до кінця речення» [2, с. 381].

У попередній роботі ми зауважили, що в більшості лексико-семантичних груп дієслів, як і в синонімічних рядах, найвищі показники частоти вживання у заперечних висловлюваннях мають ті дієслова, які містять в собі семантичний або граматичний компонент, що виражає завершеність дії або успішний результат її виконання. [3, с.321]. Дієслівною морфологічною одиницею, що невід'ємно містить компонент такого граматичного значення у ранній ново-англійській є дієприкметник минулого часу Participle II, а власне компонентами (маркерами) граматичної категорії доконаного виду є закінчення -ed, -en, внутрішні флексії та ін.. Носієм граматичного значення недоконаного виду є дієприкметник теперіш-